

ECATERINA PLEȘCA
Institutul de Filologie
(Chișinău)

DIMINUTIVELE ÎN SCRIERILE LUI SPIRIDON VANGHELI

„Scriitori ca Creangă nu pot să apară decît acolo unde cuvîntul e bătrîn, greu de subînțelesuri, aproape echivoc și unde experiența s-a condensat în formule nemișcătoare, tuturor cunoscute, așa încît opera literară să fie aproape numai o reaprindere a unor elemente tocite de uz”.

G. Călinescu. *Ion Creangă (viața și opera)*

Abstract. Typological research on diminutives, of their semantics and pragmatics has linked them with a primary semantic category – that of a „child”. Spiridon Vangheli, recognized as a famous author of children’s books, widely used surnames derived with diminutive suffixes which make up most of names used in his work. Another is the situation regarding the use of appellatives derived with diminutive suffixes. In his writings they are rarer than diminutive names; in some episodes they are totally missing. In our opinion, the author, brought up in rural austere environment, has a „genetic” perception on the use of diminutives. The charm of his writings, his fine humor and warmth carries a special way of expressing emotional nuance, all these compensating an unexpectedly little use of diminutives in his writings. The valences of diminutives are also exploited contextually, through expressiveness of words from the Romanian language orality fund.

Keywords: diminutive, diminutive suffix, diminutive first names, semantics, smallness, affection, repetition.

I. Să descoperi opera lui Spiridon Vangheli adânc ancorată în lumea copilăriei este un lucru nu tocmai ușor pentru un matur. Or, Domnia Sa este scriitorul care toată viața a purtat copilăria în suflet, ...încă de pe când Donuț credea că „soarele răsărea dincolo de Răut” chiar de lângă satul lui, și se întreba „Oare cine îl saltă de după deal?”, iar seara aștepta „să iasă de acolo un urs cu luna pe umăr” [1, p. 5]. Dacă ar fi să parafrazăm spusele lui George Călinescu (despre locul de naștere a lui Ion Creangă, a cărui operă i-a servit drept reper și inspirație scriitorului nostru), vom zice că Spiridon Vangheli „s-a ivit acolo unde există o tradiție veche și deci și un fel de erudiție, la sat, ...unde poporul e neamestecat și păstrător...” [2, p. 357].

Nu, nu în lumea copilăriei lui Creangă cu *Amintirile* sale s-a născut Spiridon Vangheli... El se trage din lumea timpurilor noastre. Or, fiecare dintre noi, cu frântura lui de timp, suntem contemporanii Domniei Sale. Astfel, lumea zugrăvită în scrierile sale este o fericită împletire a fantasticului cu realitatea, lume în care eroii săi își trăiesc aventurile. Povestioarele sale, autentice sau rod al fanteziei, te cuceresc prin farmecul lor deosebit, prin stilul lor captivant, prin umorul fin, prin originalitatea lor.

Pe bună dreptate, este original și posedă o forță magică de a pătrunde în sufletul copilului într-un fel anume, cu totul distinct, inclusiv prin *vraja și verva cuvântului*. Or, cu multă dragoste și delicatețe autorul trăiește prin cuvânt. În scrierile sale, ca și în cazul lui Creangă, limba nu este doar un instrument de comunicare, ea individualizează o lume! Lume făurită de scriitor pe potriva eroilor săi – copii visători și buni la suflet, optimiști și săritori la nevoie – copii plămădiți în tradiția culturală țărănească... niște țărani ce-au moștenit naturaletă, originalitatea și bogăția graiului de acasă, grai pe care l-au șlefuit în universul lor rustic trecându-l prin lumea lor interioară – sinceră, plină de duioșie, dragoste și grijă pentru cei apropiați, pentru sat și țară...

Vorbirea pusă în gura eroilor săi este bogat pastelată în culorile rusticului spectaculos „de acasă”, or planul expresiei captivează prin dialoguri, monologuri, frazeologisme, figuri de stil, onomatopee, prin umor fin, subtil și ușor de asimilat. Acestea constituie nu numai o ilustrare a pitorescului și vervei, ci și trăsături ale oralității limbii scrierilor lui Spiridon Vangheli. Ca pildă aducem exemplele: „– *Te-a încălțat un iepure, gliganule?! Ai să mă scoți la covrigi! – Din care icoană ai coborât, îngerul tatei în fustă?!*” [1, p. 37]. „*Păi mătăluță umbli noaptea pe afară! A pus mâinile în șolduri hoțoaica de Peliniță, care a văzut totul*” [3, p. 304]. „*Jaca să mă odihnesc olecuță, că bine a zis cine a zis: «Bătrânețe, haine grele...»*” [3, p. 278-279]. „*Cum l-a văzut făcând ochi, s-a cârligat ea, ca un sac plin, lângă dânsul: n-o mai țineau picioarele*” [3, p. 302]. „*Baba umbla țațoșă de parcă avea ograda plină de purcei*” [3, p. 317]. „*Cum a căscat gura, Tecla a uitat s-o închidă*” [3, p. 327] ș.a. Scrierile lui Spiridon Vangheli mai surprind prin mulțimea de construcții și expresii populare pe care le putem întâlni doar în vorbirea firească țăranului, precum cele ce urmează: *sacul, când e plin, stă în picioare singur, dacă e deșert, trebuie să-l țină alții de subsuoară; iepurele sare de acolo, de unde e ascuns; e-he, ce gând i-a încălzit căciula! curat fundul ceaunului! de parcă mâncaseră numai miercurea și vinerea; când ți-e somnul mai dulce, atunci îl apucă cucurigu; să zici că e un prost, n-ai să nimeresti; fă-i omului bine, că el se ia cu câinele după tine; cât ai zice mei; cât te-ai șterge la un ochi; om dintr-o bucată, nu o mămăligă pe care s-o mestece toți; a adormi butuc; a fi Dunăre de mânios; a fi dus în Țara lui Moș Ene; a intra (sub ceva) ca puii sub cloșcă; a ieși ca puiul din ou; a se ține de barba lui Moș Ene; a tăcea cum îi tace căciula din cap; a-și scăpa amândoi ochii în pământ și multe altele.*

Impresionează în scrierile lui Vangheli și folosirea pe larg a interjecțiilor și onomatopeelor. În opinia noastră, faptul se datorează nu numai motivului că acestea sunt mult mai expresive și dinamice decât părțile de vorbire (verbul, substantivul) care ar putea fi folosite în locul lor, dar și din cauză că ele fac parte chiar din vorbirea firească a săteanului. Fiecare dintre ele, mai posedă și forța copleșitoare

a jocului, care atrage mult copilul și îl plasează mai sigur în lumea lui. Exemple de uz: „Numai iaca aud: *prrr!* se rupe puntea și *huștiuliuc!* Amândoi în apă. Râul era de munte, apa gălgâia spumegând” [3, p. 284]. „*Mac-mac-mac!* și zeama e gata” [3, p. 286]. „*Fâl-fâl* încolo, *fâl-fâl* încoace – împușcă-le dacă poți!” [3, p. 288]. „Cum da de greu, lasă lucrul baltă și *țup* în copac” [3, p. 302]. „...că mama l-a crescut pe Pătrăchel în covată – *hât* încolo, *hât* încoace” [3, p. 301]. „...și numai iaca [păsăroiul] aude, – *Bzzzzz!* Chiar lângă urechia lui. *Hap!* Și l-a prins cu ciocul” [3, p. 320]. „*Boc! Boc!* – ziua. *Boc! Boc! Boc!* – noaptea – ploua și ploua toamna cu nuci în ograda femeii” [3, p. 321]. „*Sfâr!* încolo, *sfâr!* încoace zburau păsărica și păsăroiul în jurul pomului...” [3, p. 323]. „Dimineață Haralamb *tuc-tuc! Boc-boc! Boc-boc!*, până a făcut o morișcă” [4, p. 275]. „Căinele Faraon *țup-țup* în urma lui” [3, p. 266]. „Da piticul Irimia, cum a pus capul pe pernă «*sfor-sfor*», de parcă nici nu i-a ars coliba” (s.n.) [3, p. 326].

O altă preferință a scriitorului sunt repetițiile care imprimă textului o expresivitate afectivă aparte, simplețe și accesibilitate. Preluarea unui cuvânt în forma lui de bază sau derivată cu sufixe diminutive își are originea în limba populară. În acest sens confrunțați repetițiile din exemplele: „Iar pe jos vin romanite În rochițe *albe-albe*” [4, p. 42]. „... au făcut în ușa casei o ușă *mică-mică*, s-o poată deschide Ghiocica” [4, p. 247]. „Noi *singuri-singurei* în școală” [1, p. 31]. „...*Frăsână-Frăsâniță*, cu flori pe rochiță! O mângâia moșul” [3, p. 329]. „Când [Ucu] a coborât din pod, în căciulă – *nimic-nimicuța!*” [4, p. 240]. „Când s-a uitat la mâini, l-a furnicat în spate. *Mămulică-mamă*, încă n-a văzut mort cu mâinile ne-e-gre ca tăciunile!”; „Știu că nu avea să-i coase [pantalonii] ziua, când oamenii care n-au ce face se uită în sus și taman pot să-l vadă pe fiul ei [Puiul de Nour] *gol-goluț*” [3, p. 289]. „Făcându-se că iese pe porțiță, *tupiluș-tupiluș* s-a întors pe sub gard înapoi și s-a ascuns după poiețică” [4, p. 136]. „Își găsește între umeri Capul *plin-plinuț* cu gânduri” [4, p. 58]. „S-a-ncălțit în gânduri *măculiță-mamă*” [4, p. 164]. „Când a văzut că pălăria *nouă-nouă* e spartă...” (s.n.) [4, p. 249]. Observăm că sensul repetiției este superlativ, ea marchează o nuanță intensivă [9, p. 413]. Repetiția întâlnită destul de frecvent în scrierile lui Spiridon Vangheli, ne face să credem că fenomenul dat este obișnuit pentru limba vorbită la baștina scriitorului.

II. O altă trăsătură tipică limbii populare este uzul frecvent al diminutivelor. Aici ar fi de remarcat că dintotdeauna derivatele diminutive (cu variatele lor nuanțe) s-au manifestat ca „o trăsătură puternică” doar în vorbirea spontană, în limba oamenilor culti acestea folosindu-se cu măsură.

Așa cum s-a stabilit, în limba română diminutivarea sau derivarea cu sufixe diminutive este foarte bogată și productivă, înregistrând, mai cu seamă în varianta ei populară, un număr însemnat de sufixe diminutive, fără a fixa o ierarhie a lor în interiorul sistemului. Cum bine se știe, atașate la radical sufixele diminutive exprimă ideea de micime a obiectului sau a însușirii (în raport cu termenul de bază sau cu însușirea acestuia) și o nuanță afectivă [5, p. 118-119]. Drept ilustrare a ideii de micime vom aduce câteva exemple referitor la diminutivele *porțiță* (în raport cu *poartă*), *săniuță* (în raport cu *sanie*): „Atunci mielul dă fuga pe la toate *porțițele...*” [4, p. 147], „Tata... pune o lăcăciță la *porțiță*”, „Toadere Putină... se așază cu moș Nichita într-o *săniuță*” [4, p. 140], „Moși Gerilii mititei... se dau la vale cu *săniuța*” [4, p. 90]. Cu aceeași funcție mai apar diminutivele *clopoșel*, *nuielușă*, *scăunel* ș.a. Forma

sufixului diminutival este selectată lexical; or, în multe cazuri de la același cuvânt se pot forma mai multe derivate diminutive, între care uzul local manifestă anumite preferințe. Mai mult decât atât, fondul de sufixe diminutive se îmbogățește din interior prin asocierea sau compunerea de sufixe ca în cuvântul *sat – sătuc – sătucel – sătucean*, fenomen ce întărește derivarea diminutivală în timp și spațiu. Însă formarea unui diminutiv este limitată de constrângeri semantice [6, p. 2], după care urmează cele eufonice/ de armonie. În acest context trebuie să indicăm asupra faptului că Spiridon Vangheli reprezintă întâi de toate graiul vorbit în preajma Bălților, deci doar unele modele de derivare cunoscute limbii române.

Dintr-o perspectivă diacronică, dar și a originii lor, ar fi de concretizat că sufixarea diminutivală a apărut nu numai din necesitatea de a denumi obiecte/fințe de mărimi mici în raport cu obiecte/fințe de mărimi mari/mature, dar și din necesitatea de a exprima atitudini, sentimente și emoții față de persoanele apropiate și dragi, gama de trăiri pe care omul a încercat să o exprime prin mijloacele limbii, posibil, chiar înainte de a distinge lingvistic între ele obiectele de mărimi diferite. În legătură cu acestea ar fi de pus valorile dezmiardătoare, mângâietoare, alintătoare, hipocoristică etc. pe care le au derivatele diminutive. Or, derivarea cu sufixe diminutive ca modalitate de formare a cuvintelor noi trebuie considerată o necesitate stringentă în planul expresiei, dat fiind spectrul larg al valorilor semantice exprimate de acestea, ele caracterizând omul din timpurile cele mai vechi. Acest aspect cere însă o tratare separată.

Așa cum vom arăta mai jos, în scrierile lui Spiridon Vangheli, fiind destinate copiilor, avem derivate diminutive apărute ca expresie a opoziției logice mare-mic și ca necesitate de a exprima trăirile sufletești ale eroilor săi.

Ar fi de remarcat largul spectru semantic, stilistic și pragmatic al diminutivelor: de la semnificația denotativă „obiect mic/sau mai mic”, acestea trec ușor la cea afectivă, emoțională, de simpatie sau de minimalizare și depreciere ironică – funcții conotative. Mai mult decât atât, diminutivele pot servi drept mijloace de atenuare și aproximare, realizând chiar gradația unor adjective și adverbe (*cumincior, iutișor, sărățel, acrișor, încetișor, repejor*). La acestea ar mai fi de adăugat că uzul diminutivelor poate fi acceptat ca o manifestare a nevoii de afecțiune și căldură sufletească absolut necesară copiilor, în lipsa cărora „copii nu cresc copii”. Uzul lor mai poate fi tratat ca o terapie pentru indivizii vorbitori aflați în stări afective și emoționale, de suferință sau dificile. Diminutivele nu sunt decât realizarea pe cale lingvistică a acestor nevoi.

Caracteristice vorbirii spontane, derivatele diminutive au fost înregistrate și în limba vorbită fixată pe teren. În acest sens confrunțați varietățile diatopice prin care este desemnată realia „căușel (de băut apă din fântână)” ca obiect de mărimi mici pentru „căuș”: *căuș, căușel, uluc, ulucel, teică, teicuță, ciutură, ciuturică, ciuturiță, treucă, treucuță, treuculiță, troacă, trocuță, păhăruț, cofiță, scăfiță, albiuță* [10, harta 298].

Cât privește uzul diminutivelor, inclusiv în opera lui Vangheli, acestea necesită o abordare sociolingvistică, deoarece mai frecvent ele apar în vorbirea adulților cu copiii, a copiilor, dar și în vorbirea femeilor. Apoi, din aceeași perspectivă, se poate vorbi despre preferințe individuale sau comunitare (colective) în alegerea sufixelor cu care sunt formate diminutivele (în acest sens

cf. derivatele diminutive: *tătuca, tătuța, tătica, tătăica, tatâca, tâca, tăttâca, tuțâca, tica, tucuța, tătăieșu, tătăia, tucuța, tăcunia, tătuța, teticuța, tătăicâa, tatica, tătucuța, tuț, nenițu, nenicuța, nicuță, băcuțu* care apar ca varietăți diatopice, adică forme preferate în unele sau alte localități din Republica Moldova pentru „tăticu”, altele și pentru „bunel” [11, hărțile 785, 793].

Potrivit specialiștilor, cercetările tipologice asupra diminutivelor, a semanticii și pragmaticii lor, „le-au pus în legătură cu o categorie semantică primară („copilul”) și le-au plasat în categoria mijloacelor evaluative, cu expresivitate intrinsecă” [6, p. 1]. Or, eroul principal, precum și beneficiarul cel mai însemnat al scrierilor lui Spiridon Vangheli este copilul.

Diminutivarea ca nici un alt fenomen de limbă, luat în plan social sau, mai larg, sociocultural, formează de la om la om o atmosferă plină de afecțiune, voie bună, omenie, compasiune – absolut necesară spiritului uman, în general, și, în mod special, copilului. Prin urmare, diminutivarea este o reflectare prin mijloacele limbii a căldurii sufletești, a trăirilor interioare ale vorbitorului legate de calități ca blândețea, bunătatea, cumsecădenia, dragostea și grija față de aproapele său, calități proprii și eroilor lui Spiridon Vangheli. Micul cititor, – căci pentru el a trudit autorul –, are posibilitatea să descopere și să cunoască lumea din jur într-un anturaj benefic unei bune educații prin prisma adevăratelor valori socioumane.

III. Chiar dacă a fost recunoscut ca „autor celebru de cărți pentru copii”, autor ce „a creat o lume a bunătății și a căldurii sufletești”, scriitorul Spiridon Vangheli este, în viziunea noastră, un zgârcit cât privește uzul diminutivelor. Am zice, mai degrabă, că autorul este un bărbat care scrie, în bună parte, pentru viitorii bărbați – de la pici la băiețași, modelându-i chiar și prin mijlocirea limbii. Are el, – vorba lui Gr. Vieru –, un farmec deosebit: „el știe ca nimeni altul, să se apropie de sufletul copilului” [1, p. 4]. Anume acest „farmec deosebit” și felul de a se apropia de sufletul fragedului cititor, ține, inclusiv, locul diminutivelor în opera sa.

Parcurgând opera lui Spiridon Vangheli, de la o scriere la alta, întâi de toate se impun prenumele eroilor care, în buna lor parte, au forme diminutive. Or, derivatele diminutive, datorită sufixului din structura lor, exprimă sentimente de afecțiune, de mângâiere, de alinare, de dezmierdare [5, p. 173], deci au valoare hipocoristică. Prin urmare, doar apelative și antroponime ce posedă „valoare de afecțiune tandră” [9, p. 238], pot fi numite hipocoristice. După alți cercetători, „hipocoristicul este unitatea antroponimică creată de la forma populară a prenumelui sau chiar de la prenumele-bază literar, alipindu-se un sufix diminutival” [12, p. 9-10] și „având un grad de afectivitate mai pronunțat” [12, p. 10].

Din capul locului ar fi de constatat că prenumele dezmierdătoare (în forma lor literară sau populară și/sau trunchiată) formate cu sufixe diminutive precum *Petruț, Costică, Olița, Iacobaș, Ionuț, Ionică, Liduța* (forma trunchiată *Uța*), *Mihăiță, Niculiță, Nicușor, Măriuța, Măriuca, Tănăsucă, Pătrechel, Pelinița, Fănuță, Goriță, Vasiluța, Ruțu, Luță, Chirică, Nuțu, Dica, Doruța, Mitruță, Răducul, Tincuța, Gheorghică, Georgel, Doinița, Marcel* etc. sau ale maturilor *Nuța, Irinuca, Tudorița*, nașa *Anica*, nana *Mărioara*, cumătra *Olica*, lelea *Casunea*, învățătoarea *Domnița* ș.a. constituie majoritatea antroponimelor din scrierile lui S. Vangheli. Dintre aceste prenume dezmierdătoare formate cu sufixe diminutive o bună parte sunt luate chiar

din gura satului (ex.: *Petruț* < *Petru* + *-uț*, *Tănăsucă* < *Tănăs(e)* + *-ucă*, *Luța* < *Lid(a)* + *-uța* < *Lidia*, *Mitruță* < *Mitru* + *-uță* < *Du-mitru*, *Tincuța* < *Tinc(a)-* + *-uța* < *Tin-c-a* < *Tina* < *Ecaterina*; *Nuța* < *Len-/Ilen-* + *-uța* sau *An(a)-* + *-uța* < *Elena /Ileana* sau *Ana* ș.a. Însuși autorul apare în lucrare cu prenumele dezmiardător *Donuț* (forma trunchiată + sufix diminutival: *Don-* + *-uț* < *Spiridon*). Alături de aceste prenume purtate de personaje obișnuite, autorul inventează și personaje ciudate cu trăsături nefirești sau chiar fantastice, iar prenumele purtate de ele la fel sunt formate cu sufixe diminutive. Printre acestea avem prenume comentate chiar de autor precum *Ciuboțel* – „Era oleacă mai mare decât ciubotele și lumea, fără să-l întrebe, i-a zis Ciuboțel” [3, p. 122] – prenume format de la apelativul *ciubotă* prin alipirea sufixului diminutival *-el*; *Ghiocica*, „– ...Dar cum te cheamă? – Ghio, cio, ica. – A-a, Ghiocica! Se luminează băiatul” [3, p. 156] – același cu numele florii; iar personajul *Singurel* a fost numit așa pentru că era singurul copil la părinți, prenumele lui este format din apelativul *singur* (adj.) și sufixul diminutival *-el*; prenumele *Guguță* (*Guguța* f.) ar fi format de la un „epitet de dezmiardare pentru copii”, după noi, având la bază gângureala pruncilor „gu-gu-gu” și sufixul diminutival *-uță*; prenumele *Titirică*, *Tănănuță*, *Pălică* ș.a., par a fi formate de la prenume trunchiate prin atașarea sufixelor diminutive. Pentru unele dintre ele nu am exclude faptul că ar putea avea la bază formațiuni expresive la care să fie atașat sufixul diminutival. Prezintă interes prenumele *Ucu*, purtat de un pui de pitic. Format prin trunchiere de la un prenume de felul *Radu* – *Răd-ucu* – *Ucu*. Observăm că în urma trunchierii prenumele s-a redus la forma sufixului *-uc* + vocala finală *-u*, vocală cu un timbru cald (cf.: prenumele dezmiardător trunchiat *Uța*, același cu sufixul diminutival *-uță* din prenumele dezmiardător *Liduța*). Ar fi de remarcat și faptul că formele dezmiardătoare ale tuturor acestor pronume denotă nu numai simpatia, atitudinea afectuoasă a autorului față de eroii săi, dar mai pot servi și ca modalitate de apropiere a copilului de cărțile sale, dat fiind conținutul lor emanator de tandrețe.

Prin opoziție cu acestea în scrierile lui Spiridon Vangheli întâlnim și prenume în forma lor deplină sau populară ca: *Pintilie*, *Vasile*, *Anton*, *Teodor*, *Caterina*, moș *Nichita*, *Andrei* a *Pachiței*, moș *Tănase*, moș *Irimia*, baba *Lisandra* ș.a. Dintre personajele sale mai puțin obișnuite vom aminti de albina *Măriuța*, fluturele *Chiril*, puiul de melc *Culăieș*, rândunica *Pachița*, cocostârcul *Halaramb*, mâța *Tecla*, iapa *Murga*, nourul *Gavril* ș.a. – personaje apărute ca urmare a personificării unor reprezentanți din natura înconjurătoare, iar numele ce le poartă sunt antroponimice literare/ populare sau dezmiardătoare ca parte a nomenclatorului onomasticoanelor din opera lui Spiridon Vangheli. Tot aici confrunțați numele diminutive *Pepelele cel Mic* care și-a zis *Mititelu*, pomul de Anul Nou *Brăduțu* ș.a. apărute și ele în urma personificării.

E de remarcat că forme diminutive atestăm și la unele dintre puținele denumiri de localități utilizate de autor precum ar fi *Gurița* și *Turturica*, alături de *Trei Iezi*, *Cucuieti*, *Pitpalac* ș.a. Din cele expuse mai sus este certă preferința autorului pentru prenumele dezmiardătoare formate cu sufixe diminutive.

Dacă în pânza scrierilor lui Vangheli numărul de prenume dezmiardătoare prevalează asupra celor simple literare și populare, apoi numărul apelativelor diminutive este, în opinia noastră, relativ mic, or scrierile sale sunt destinate copiilor. Potrivit observărilor făcute în urma lecturii, avem episoade în care

nu vom atesta nici măcar un diminutiv, în altele vom înregistra doar diminutive ca *portiuță* sau *fetiță*, indicând asupra micimii obiectului sau ființei. Mai rare sunt cazurile când avem conglomeratii de apelative diminutive, acestea le aflăm în unele dintre descrieri și portrete ale eroilor. Grăitor în acest sens ar fi felul cum apare în fața copiilor *Guguță* din satul Trei-Iezi: „Iarna l-a găsit sub cușmă, în satul Trei-Iezi. I-a plăcut mătușii ierne *băiețelul*. Au alergat tot atunci *fulgușori* din patru zări să-l vadă și l-au făcut alb din cap până-n picioare – un *omuleț* de zăpadă, numai că de sub cușmă ieșea un *nourăș* de fum” (s.n.) [4, p. 72]. Ceva mai multe diminutive avem la descrierea portretului Oltiței (copilă îndrăgită de Donuț) din episodul cu același nume din povestirea „Tatăl lui Guguță când era mic”. Aici autorul face uz de diminutivele *bombonică*, *obrăjori*, *bujorei*, *clopoțel*: „...dar de mă întâlneam cu *Oltița*, scăpam amândoi ochii în pământ și eram mut ca ciutura fântânii. Păi dacă avea o *bombonică* de nas luminat de doi ochi albaștri, *obrăjorii* – niște *bujorei* proaspăt înfloriți, corpul – o trestie [nu trestioară!] și râdea așa de senin, de parcă suna un *clopoțel* de argint” [1, p. 20]. O situație similară avem și în episodul „Doi cosași cât grâul” în care motivul apariției unui număr mai mare de diminutive este o altă față pe care o plăcea Donuț. Aici autorul face uz de diminutivele: *rochiță*: „Liza!... după *rochiță* o cunosc” (p. 95); *frumușică*: „Era *frumușică* Liza, când se uita la mine, parcă îmi venea să zbor.” (p. 95); *snopușor*: „Acea nu era Liza, ci un *snopușor* îmbrăcat într-o *rochiță* veche de-a fetei...”, *bostănel*: „În loc de cap era pus un *bostănel* îmbrobodit.” [1, p. 95] *berbecuți* (pl.): „Ne-am holbat unul la altul ca doi berbecuți.” (s.n.) [1, p. 95].

O concentrare însemnată de diminutive atestăm în episodul „Ochianul lui Guguță și oamenii verzi” din povestirea „Isprăvile lui Guguță”. În acest episod înregistrăm un număr mai mare de diminutive pe care le datorăm unor personaje ciudate numite *omuleți verzi*, niște făpturi minuscule numite și „pui de minciună”: După ce Guguță a mințit-o pe mamă-sa, „Puiul de Minciună s-a dat peste cap și s-a prefăcut într-un *omuleț* cu *pălărioara* pe-o ureche”. „Guguță îi aduce cu *fuguța* un miez de răsărită. *Omulețul* îl dă într-o parte cu *piciorușul*”, „– Dă-mi un *bobuleț* de minciună, – chițcăi *omulețul* și-i întinse o *urechiușă* cât o furnică.” „*omulețul*... s-a făcut mai *măricel*”, „Dacă vine amu ia *mămuca*... Că vroia să coacă azi *mămuca*...” (s.n.) [4, p. 144]. E limpede că în acest pasaj uzul diminutivelor a fost dictat de micimea Puiului de Minciună, or, în raport cu asemenea ființe minuscule nu poți folosi decât obiecte și lucruri de micimi eșite din comun.

În episodul „Muzicantul din Trei-Iezi” (din aceeași povestire) înregistrăm câteva diminutive, apărute din aceleași raționamente logice, dat fiind vorba de un miel: „Nu știu care i-a pus mielului un *clopoțel* la gât”, „[Mielul] pornea *tropoțel* în urma lui Guguță”, „[Mielul] s-a pomenit că-i răsar două *cornițe*”, „Atunci dă fuga pe la toate *portitele*...” (s.n.) [4, p. 147].

Vom observa că apariția mai multor diminutive în aceeași pagină sau episod se întâmplă mai rar. De regulă, derivatele diminutive în textele lui Vangheli apar la distanțe însemnate. Aici ar trebui să vorbim și despre percepția diminutivelor de către însuși autorul. Se pare că scriitorul, format în condiții austere impuse de modul de viață al țăranului, le ocolește, le evită „instinctiv”. Apoi, pentru a desemna obiecte de mărime foarte mici, scriitorul recurge și la alte mijloace oferite de limba populară precum ar fi repetiția, în plus, ea comportă și o încărcătură afectivă, cf.: „... au făcut

în ușa casei o ușă mică-mică, s-o poată deschide Ghiocica” [4, p. 247]. În cazul dat îmbinarea *ușă mică-mică* fiind formată prin repetarea determinativului mai exprimă și nuanțe afective, dar și micimea ieșită din comun a obiectului (mică de tot, foarte mică), adică o gradație maximă a însușirii. Pe când uzul diminutivelor *ușiță, ușcioară* nu ar fi imprimat exact această gradație. În contextul acesta mai confrunțați repetițiile: *gol-goluț, încet-încetinel, ușor-ușurel, nimic-nimicuța* ș.a. folosite de scriitor în scrierile sale.

Pentru o ilustrare mai adecvată a uzului apelativelor diminutive vom aduce date doar din câteva lucrări.

Mai întâi ne vom referi la strălucita lucrare pentru cei mai mici „Băiețelul din Coliba Albastră”, lucrare de o simplitate și un farmec deosebit, foarte potrivită pentru instruirea picilor în cunoașterea lumii din jur. Eroi ei au vârsta cea mai mică – Radu – trei anișori, și surioara lui Rodica, nou-născută. În gura lui Radu autorul pune un mesaj de o simplitate și sensibilitate aparte, chiar dacă, la prima vedere, pare a fi o frumoasă naivitate proprie vârstei sale. Iată ce spune el, piciul de bărbat „stăpân al universului din Coliba Albastră” despre sora sa: „Rodica e nouă, nu demult am adus-o acasă. Am dat pe dânsa flori – eu un braț, și tata un braț. Rodica e mică, dar poate să râdă singură. Are și două urechi. Cu dânselul încălzește perna” [13, p. 4]. În această miniatură era de așteptat ca autorul să folosească derivate diminutive în raport cu Rodica, dat fiind că pruncul nou-născut are nu două *urechi*, ci două *urechiușe* cu care încălzește nu *perna*, ci *pernuța*! Aceeași situație o avem și în miniatura „Ne cheamă soarele”: „I-i, Rodico, te-ai făcut mare! Poți să mergi cu picioarele tale. Haidem afară...” [13, p. 5], unde, din același motiv, pentru cuvântul *picioarele* (pl.) era de așteptat forma diminutivală *piciorușele*, întrucât este vorba despre vârsta primilor pași.

Destinată celor mai mici cititori, în lucrarea de față, ar fi fost de așteptat un număr însemnat de derivate diminutive, însă, la fel ca în alte lucrări ale scriitorului, acestea sunt puține la număr. În miniatura „Soarele” (a VI-a) autorul numește plastic razele lui prin „*nuielușe* de lumină”: „Soarele are nuielușe de lumină. Cu dânselul mână bobocii la gărlă” [13, p. 8]. Însă, în varianta apărută în „Scrieri alese” (1985) autorul face schimbări, în viziunea noastră, mai puțin reușite, înlocuind îmbinarea dată prin „bețe de lumină” și plasează miniatura tocmai spre sfârșitul lucrării. Alte două derivate diminutive le avem tocmai în miniatura „Păsărelele”: „Vântule, să nu dai Pomii jos, că ei au *Păsărele*. Dacă nu ne ascuți, închidem *portița* și n-o să ai cum intra în ogradă” [13, p. 25]. În cea de-a 24-a miniatură, „Harbujii”, avem derivatul diminutiv *codiță*: „... [harbujii] când sunt mici, se joacă în țărână, apoi se ascund sub frunze cu *codiță* cu tot” [13, p. 26]. Însă și în această miniatură autorul a făcut schimbări cu ocazia republicării. Astfel în varianta din „Scrieri alese” miniatura apare cu titlul „Omăt roșu”; derivatul diminutival *codiță* este înlocuit prin cuvântul *coadă*, iar adverbul *mici* (pl.) este înlocuit prin forma diminutivală *mititei* (pl.) [4, p. 17]. Un alt diminutiv îl aflăm în miniatura „Măinile”, anume diminutivul *hăinuțe*: „Măinile mă îmbracă în hăinuțe, eu le îmbrac în mănuși” [13, p. 27]. Autorul a mai făcut schimbări în ce privește uzul diminutivelor și în miniatura „Copăcelul rănit”: „Sărmanul de tine, cine ți-a ros *piciorușele*” [13, p. 28]. În „Scrieri alese” această miniatură are titlul „Copăcelul”, iar diminutivul *piciorușele* (pl.) autorul l-a înlocuit cu un altul, *hăinuța*: „Săracul de tine, ți-au ros iepurii hăinuța.

Nu plânge, copăcelule” [4, p. 18]. Alte schimbări cât privesc diminutivele autorul le-a făcut în miniatura „Poama” în care a înlocuit apelativul *struguri* (pl.) cu forma lui diminutivală *strugurași* [13, p. 29; 4, p. 17], la fel și în miniatura „Anul Nou” unde eroii ei, *tăticul* și *Brăduțu* (din casă), sunt formații diminutivele (*s.n.*) [4, p. 18].

Astfel, în cele 29 de miniaturi scrise pentru cei mai mici cititori înregistrăm, în viziunea noastră, puține derivate diminutivele. Situația s-ar explica prin faptul că picii de bărbat „stăpân al universului din Coliba Albastră” se bucură de libertate, el, ca frate mai mare, își atribuie maturitatea, este responsabil și grijuliu față de sora sa mai mică, ceea ce se reflectă și în text: „I-i, Rodico, te-ai făcut mare! Haidem afară, că în casă nu-i cer albastru...”. În „Lumea din Coliba Albastră” mică este soră-sa, Rodica! Radu fiind acel care o poartă de mână și-i explică fenomenele din lumea din jur pe măsura percepției sale de copil. Aceasta ar fi una dintre explicațiile noastre de ce diminutivele sunt atât de puține în scrierea „Băiețelul din coliba albastră”. Vorba lui Ion Creangă: „Între copii trebuie să fii și tu copil”, iar copiii între ei nu prea folosesc diminutivele, mai cu seamă băieții.

Nici în nuvela documentară „Copii în cătușele Siberiei”, exceptând prenumele copiilor – *Olița*, *Iacobaș*, *Ionuț*, *Liduța* sau *Uța* –, autorul nu folosește pe larg derivatele diminutivele, acestea fiind puține la număr. Chiar în primele rânduri ale nuvelei (episodul „Trenule unde ne duci?”) avem derivatul diminutival *ochișori* (pl.) cu referire la copii: „Vasile Bujor vede printre scândurile gardului un șirag de ochișori: negri, albaștri, căprui, verzi...” [14, p. 3]. Următoarele diminutive însă le aflăm tocmai în episodul „Iacobaș”, acțiunea căruia se desfășoară deja în Siberia. În scena cu colindatul avem apelativele diminutivele *ghemulețe* (pl.): „Lângă casă văzu două ghemulețe înfășate în promoroacă” [14, p. 8]; *firicel*: „Puii aceștia de oameni încremeniseră de frig, dovadă că mai sunt vii era numai firicelul de abur care ieșea din gura lor și colinda ce se înălța spre fereastră.”; *fetiță*: „Le știa Iacobaș, cum să nu, *fetița* mai răsărită e Liduța, îi zic toți Uța, da aceea îmbodolită în năframa mamei nu e alta decât Olița, sora lui de cruce” [14, p. 8]; *maică*, „...i l-au scos [dintele] în tren, pe când trăia încă maică-sa...”; *măicuță*: – Ascunde-l și să nu-l pierzi, îl rugă măicuța Ileana”. [14, p. 8]. În același episod, legat de amintirile de acasă, autorul mai folosește derivatele diminutivele *bănuți* și *colăcei*: „...ba și bănuți le-ar da. D-apoi *colăcei*! Atâția *colăcei* mai adunau colindătorii, că nu-i puteau duce...” [14, p. 10]. Spre exemplu, diminutivul *coșuleț*, în care sufixul exprimă ideea de micime a obiectului, este reluat de câteva ori în episodul „Olița se rătăcește” din aceeași povestire: „Luă Olița un *coșuleț* din coajă de mesteacăn să-i aducă și mamei ce va găsi [în pădure]...”; „...fata a prins a răcni și a bate în *coșulețul* de coajă de mesteacăn” [14, p. 11]; „...[oamenii] au găsit *coșulețul*... cu trei boabe de măciș...” (14, p. 13). Alte două derivate diminutivele le înregistrăm în episodul „Judecata”, anume derivatul *ferestruică* exprimând ideea de micime: „În *ferestruica*, nu mai mare de o palmă, ba apărea, ba dispărea o frunte de femeie” [14, p. 15] și *piciorușe* (pl.) în care, pe lângă faptul că sufixul exprimă ideea de micime, fiind vorba de o scenă emoțională, derivatul mai posedă și o încărcătură afectivă: „...și acolo, în drum, mama se pune în genunchi în fața ei și-i sărută *piciorușele*: N-o să te primească, du-te înapoi!” [14, p. 17]. Derivatul diminutival *vițeluş* (în diferitele

sale forme) nu doar desemnează animalul de vârstă fragedă, dar mai are și o încărcătură afectivă: [La vederea ursului] „A rămas numai [vaca] cea cu *vițeluș*” [14, p. 20]; „Ursul a mai stat așa în două labe: să-și pună mintea cu vaca asta cu trei *vițeluși*, să nu-și pună, apoi s-a întors... și s-a dus de unde a venit”, „...Olița însă a cuprins *vițelușul* de gât și-l tot pupa, tremurând încă: – Mama ta ne-a scăpat, bre” [14, p. 21]. Alte derivate diminutive le avem în episodul „Scrisoare din Basarabia”, anume adjectivul *mititica* (substantivizat) cu încărcătură afectiv-compătimitoare: „...ba a săpat toamna și cartofii cât era grădina de mare, și i-a cărat, *mititica*, în casă”. [14, p. 22] și *fuguța* din locuțiunea adverbială *cu fuguța*, aceasta având o funcție expresiv-emoțională în precizarea verbului *a se duce*: „Până la cătun – cale de vreo trei kilometri, prin pădure. Se duce Olița cu *fuguța*...” [14, p. 26]. În următorul episod mai înregistrăm câteva derivate formate cu sufixe diminutive exprimând însușiri cu nuanțe afective – dragostea fiicei față de mama răpusă de boală și greutate: „– Ta-are mai ești slabă și te-ai făcut *mititică* [mamă]...” [14, p. 22], „– Hai, că ești *ușurică*, ține-te, mamă! Și o târâ pe creangă până acasă” [14, p. 22-23] sau diminutivul *mămăliguța*: „Acolo, sus, îi urcam *mămăliguța* și strachina cu borș” [14, p. 24]. Ar fi de remarcat faptul că anume în această lucrare de un tragicism aparte avem atestată forma afectivă *puișor* în funcție de adresare, foarte rar utilizată de autor (întâlnită doar de 2-3 ori): „– Du-te, *puișor*, la mătușa Varvara. Tu o știi...” [14, p. 26]. Tot aici avem utilizat derivatul diminutival *ulcică* cu semnificația denotativă de obiect de mărime mici asemănător cu cel desemnat de termenul de bază *oală*: „– Olița, banii îs în *ulcică*, plătește-i omului dinainte” [14, p. 28]. În scena trecerii mamei în neființă, din dragoste și compasiune pentru Olița, autorul folosește diminutivele *fetița*: „... duminică seara *fetița* tot pe la gura sobei” și *singurică* în repetiția *singură-singurică*, adică fără nici un sprijin: „Olița a înțeles că a rămas *singură-singurică* în zăpezile Siberiei” [14, p. 30].

Alte câteva forme diminutive le avem în episodul „Cui ți-ai vândut sufletul?!” în care este descrisă revenirea Oliței acasă: „*Mănuțele* fetei încolăciră ghizdele [fântâni]...” (14, p. 33). „– Cine ești tu, *fetițo*, care te speli la fântână? De unde vii?”, „La casa surorii sale mai mari, când a ajuns, mai întâi a sărutat *portița*”, „*Străinica* noastră s-a întors!” „*Mămăliguța* aburea între ei, și văd că un om deschide *portița*...”, „...e de la drum, *mititica*...” (14, p. 35). (s.n.) – unele dintre diminutivele citate au semnificație afectivă, iar diminutivul *portiță* care, de regulă, apare cu semnificația denotativă de obiect mic, în acest context capătă semnificație emoțională.

Observăm, de la un episod la altul, că unele derivate diminutive ca *mititică*, *fetiță*, *portiță*, *mămăliguță* se repetă. Acestea înregistrează o frecvență mare, dacă ar fi să ne referim la întreaga operă a scriitorului.

O altă lucrare la care ne vom referi pe scurt este povestirea de aventuri „Tatăl lui Guguță când era mic” în care autorul ne istorisește pagini din copilăria sa „cu peripețiile pline de haz, ca să te surprindă apoi pagini de tulburătoare durere și mobilizare interioară” (Gr. Vieru). Nici în această lucrare de proporții mai mari autorul nu folosește pe larg diminutivele. Firește, dacă în unele dintre episoadele cu istorisiri triste ele nu-și pot afla locul, observăm că nici în cele cu năzbâții și haz ele nu abundă.

Iată unele exemple de uz a derivatelor diminutivale: *buzunăraș*: „În ziua aceea ea [mama] ne-a cumpărat de la Bălți... cămăși cu epoleți și *buzunăraș*” [1, p. 8]; *portiță*: „Intră și Costică fără cușmă pe portiță” [1, p. 15]; *izmenuțe*: „[Costică] lasă pantalonii și se urcă în izmenuțe în cel mai înalt salcâm” [1, p. 18]; *ieपुरaș*: „...el scoate căciula și-o aruncă înaintea iepurașului”; „Fratele râdea cu *ieपुरașul* în brațe”; *puișori* (pl.): „Doar puișorii Hârtopului, brândușele, ne așteptau cu basca pe-o ureche în iarba înverzită” [1, p. 34]; *frânghiuță*: „...el căută pe jos o frânghiuță să lege prizonierul de piciorul său...” [1, p. 35]; *oiță*: „...să aduc oleacă de iarbă pentru oița mea”; *maică, portiță*: „prinde a-l boci maică-sa când îl vede la portiță” [1, p. 37]; *cornițe*: „...dar vezi să nu-ți crească cornițe de atâta lapte crud!” [1, p. 38]; *cuptoraș*: „...[mama] alerga de la un cuptoraș la altul de parcă scăpa trenul... /...afară lumina luna și focul din cuptoraș” [1, p. 38]; *cățel*: „- Țibă! se împiedica mama de cățelul Hector...” [1, p. 38]; *poiețică*: „Mă furizez pe întuneric în poiețică...” [1, p. 38]; *tărtăcuța*: „...nu alta i s-a hodorogit tărtăcuța de sub broboadă”; *atâtica*: „Capul omului e atâtica, a arătat el pumnul, dar tu bagi într-însul tot ce vezi pe drum, de unde să țină?” [1, p. 82]; *codiță*: „[le văd] Pe cele cu codiță [cireșele]” [1, p. 83]; *clopoțel*: „am să pun un clopoțel la biserica noastră” [1, p. 86]; „de acum auzeam clopoțelul „la bricică” [1, p. 89]; *pumnișor*: „...sora Maria, mică de tot, aruncând un pumnișor de țărână peste sicriu...” [1, p. 90]; *cordeluța*: „Și nu i-am prins niște cordeluțe de i-am legat căciula sub barbă?” (*s.n.*) [1, p. 97], precum și altele.

Dacă e să ne referim la clasa gramaticală a derivatelor diminutivale din scrierile lui Spiridon Vangheli, observăm că cele mai multe sunt formate de la substantive (*buzunăraș, cuptoraș, iepuraș, bostănel, degețel, cojocel, colăcel, harbujel, vântuleț, omuleț, bobuleț, frățior, surioară* ș.a.), apoi urmează cele formate de la adjective (*călduț, micuț, nouț, plinuț, prostuț, strâmtuț, slăbuț, drăgălaș, mititel, măricel, sănătoșel, subțirel, sărmănică, singurică, străinică, ușurică* ș.a.), mai puține de la adverbe (*atâtica, binișor, nițeluș, olecuță* ș.a.) și pronume (*mătăluță*).

Dintre cele 210 apelative formate cu sufixe diminutivale selectate din scrierile lui Spiridon Vangheli cele mai multe sunt formate cu sufixele *-uț* –16/ *-uță* – 33, *-el* – 32, *-ică* – 28, *-iță* – 22. Iată tabloul frecvenței lor: *-uț/ -uță*: 16 / 33, *-el/ -ea*: 32/ 1, *-ic/ -ică*: 1/ 29, *-iță*: 22, *-aș*: 18, *-ișor*: 10, *-eț*: 8, *-uș/ -ușă* : 8/ 7, *-or/ -oară* : 2/ 6, *-ușor* : 6, *-uică*: 3, *-uc/ -ucă* : 2/ 2, *-ior/ -ioară*: 1/ 2, *-ice* : 1, *-ușcă* : 1. Printre ele vom înregistra derivate formate de la aceeași bază cu sufixe diminutivale diferite, cum ar fi, spre exemplu, *băiețaș* : *băiețel, bădiță* : *bădică, fetiță* : *fetică, firicel* : *firișor, fulguț* : *fulgușor, nouțaș* : *nourel, cățel* : *cățeluș, maică* : *măicuță* : *măiculiță* : *mămuca, păsărică* : *păsăruică, tătic* : *tătucă* : *tătuța* : *tăicuțu, singurică* : *singurea, vițel* : *vițeluș*.

Așa cum am arătat mai sus (cu referire la frecvența diminutivelor), vom constata că unele dintre cele peste 200 de derivate diminutivale (cum ar fi: *fetiță, băiețel, codiță, portiță, hăinuță, fulgușor, nouțaș* ș.a.), le atestăm în mai multe rânduri fie în una și aceeași lucrare, fie în lucrări diferite. Astfel, prin frecvența individuală destul de însemnată a unora dintre derivatele diminutivale, în întreaga operă numărul lor devine mai mare.

Cu toate acestea, în opinia noastră, uzul derivatelor diminutive în opera lui Spiridon Vangheli este totuși redus. Faptul s-ar explica prin modul de viață auster al țăranului (eroul dintotdeauna al lui Vangheli!) plin de griji și nevoi, în care diminutivul își găsește cu greu locul. În mediul acesta s-a născut și a crescut însuși scriitorul. Apoi talentul lui Spiridon Vangheli de a cunoaște și reda graiul blajin al țăranului, precum și farmecul expunerii și îngemănării cuvintelor, umorul și alte forme de exteriorizare comportă valențe semantice ce înlocuiesc diminutivele din vorbirea eroilor săi. Însăși atitudinea blajină, binevoitoare a autorului față de aceștia suplinește valențele afective ale diminutivelor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Spiridon Vangheli. *Tatăl lui Guguță când era mic*. – Chișinău, 1999.
2. Călinescu George. *Ion Creangă (viața și opera)*. – București, 1964.
3. Spiridon Vangheli. *Ghiocica*. – Chișinău, 1991.
4. Spiridon Vangheli. *Scrieri alese*. – Chișinău, 1985.
5. Gheorghe Constantinescu-Dobrior. *Dicționar de termeni lingvistici*. – București, 1998.
6. Rodica Zafiu. *Evaluarea diminutivelor în limba română*.// 23_09_27_15 Zafiu_Diminutivul.
7. Bengt Hasselrot. *Etudes sur la formation diminutive dans les langues romanes*. – Uppsala, 1957.
8. *Istoria limbii române. Limba latină*, vol. I. – București, 1965.
9. Angela Bidu-Vrănceanu ș.a. *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*. – București, 1997.
10. *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia Nordul Bucovinei, Transnistria*, vol. III. – Chișinău, 2002.
11. *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. II, partea a II-a. – Chișinău, 1973.
12. Dumbrăveanu A. *Dicționar de prenume dialectale moldovenești*. – Chișinău, 1983.
13. Spiridon Vangheli. *Băiețelul din Coliba Albastră*. – Chișinău, 1968.
14. Spiridon Vangheli. *Copii în cătușele Siberiei*. – Chișinău, 2001.